

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

EFFICIENCY OF ACTIVITY OF SUGAR-BEET INDUSTRY OF UKRAINE

У статті представлено результати аналізу ефективності виробництва цукрових буряків та цукру в Україні. Визначено, що основними проблемами покращення ефективності бурякоцукрового виробництва в Україні є відсутність чіткого регулювання ринку цукру, висока собівартість цукру та цукрових буряків, скорочення матеріально-технічного забезпечення бурякоцукрових господарств і цукрових заводів.

Економічна система взаємовідносин між виробниками сировини і виробниками цукру практично припинила діяльність. Більше половини існуючих цукрових заводів України працюють не на повну потужність. Вже більше 10 років в Україні зберігається тенденція незбалансованості виробництва власного бурякового цукру, що призводить до значних коливань цін на цукор та сильно дестабілізує ситуацію на внутрішньому ринку. Обґрунтовано напрями диверсифікації виробництва, що сприятиме підвищенню ефективності бурякоцукрової галузі.

Ситуація, що склалась у бурякоцукровій галузі України потребує негайних спільних дій за участю всіх гравців ринку цукру для вироблення чіткої стратегії щодо функціонування галузі, а саме: вирішення проблем надлишкових потужностей, оптимізації посівних площ та виробництва цукрових буряків і цукру; реконструкції цукрових заводів.

In the article are presented the results of analysis of efficiency of production of sugar beets and sugar in Ukraine. Certainly, that basic problems of improvement of efficiency of sugar-beet production in Ukraine are absence of the clear adjusting of market of sugar, high prime price of sugar and sugar beets, reduction of logistical support of sugar-factory. Economic system of mutual relations between the producers of raw material and producers of sugar practically stopped its activity. More than halves of existent sugar-factory of Ukraine work for not full capacity. In Ukraine the tendency of unbalanced of production of own beet sugar which results in considerable price-waves on sugar and strongly destabilizes a situation at the internal market has been kept already for more than 10 years. Grounded directions of diversification of production which will be instrumental in the increase of efficiency of sugar-beet industry. Situation which was happened in sugar-beet industry of Ukraine needs immediate general actions with participation of all players of sugar-market, making clear strategy for functioning the industry, namely: decision of problems of surplus powers, optimization of sowing areas and production of sugar beets and sugar; reconstructions of sugar-factories.

*Ключові слова: цукрові буряки, цукор, бурякоцукрова галузь, ринок, ефективність виробництва, цукрові заводи.
Key words: sugar beets, sugar, sugar-beet industry, market, efficiency of production, sugar-factories.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна за обсягами виробництва бурякового цукру займає лідуючі позиції в світі і входила до найбільших його експортерів. Однак, на сьогоднішній день, бурякоцукрова галузь України знаходиться в тяжкому стані. Коливання обсягів виробництва цукрових буряків та цукру протягом останніх років, спричинені негативними організаційно-економічними, техніко-технологічними та політичними чинниками.

Сучасний стан бурякоцукрової галузі як однієї з основних галузей агропромислового комплексу України потребує створення умов, для забезпечення ефективного виробництва цукрових буряків та цукру. На сьогоднішній день чинники, які впливають на ефективність бурякоцукрової галузі, працюють недосконало, внаслідок чого збільшується собівартість виробництва цукрових буряків та цукру, створюється дефіцит або профіцит на ринку цукру, існують значні амплітуди коливань на цукрові буряки та цукор. Низький рівень ефективності національних товаровиробників на дозволяє розширювати географію експорту цукру.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам ефективності бурякоцукрової галузі України присвячені наукові праці багатьох економістів-аграрників, а саме: М.Ю.Коденської [1], В. Месель-Веселяка [2], М.В.Роїка [3], П. Саблука [1], О.М. Шпичака [4], М. Ярчука [2] та ін. Однак сьогоднішній стан кон'юнктури ринку потребує вирішення багатьох питань щодо підвищення ефективності виробництва цукрових буряків та цукру.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті — дослідження економічної ефективності виробництва цукрових буряків та цукру, визначення основних проблем, що виникають при виробництві, обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності підприємств бурякоцукрової галузі України та розробка шляхів забезпечення стабільного їх функціонування в умовах теперішньої кон'юнктури ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Період початку 90-х років характеризувався глибокою фінансовою кризою в галузі, скороченням посівних площ цукрових буряків, зниженням виробництва цукру, закриттям цукрових заводів та зношенням обладнання, зменшення кількості робочих місць та соціальної напруги в регіонах [5]. Кризові явища в бурякоцукровій галузі тривають і до сьогоднішнього дня.

У 2014 р. площі під цукрові буряки скоротилися на 78% у порівнянні з 1990 р. У той же час можна відмітити позитивну тенденцію до зростання середньої врожайності цукрових буряків з 278 до 477 ц/га (рис. 1).

Через скорочення посівних площ під цукрові буряки, валовий збір цієї культури в Україні знизився на 50%. У 2014 р. зібрано лише 15100 тис. тонн проти 44264 тис. тонн у 1990 р. В Україні основне виробництво цукрових буряків зосереджено у Вінницькій, Київській, Полтавській, Тернопільській та Хмельницькій областях, де у 2014 р. підпри-

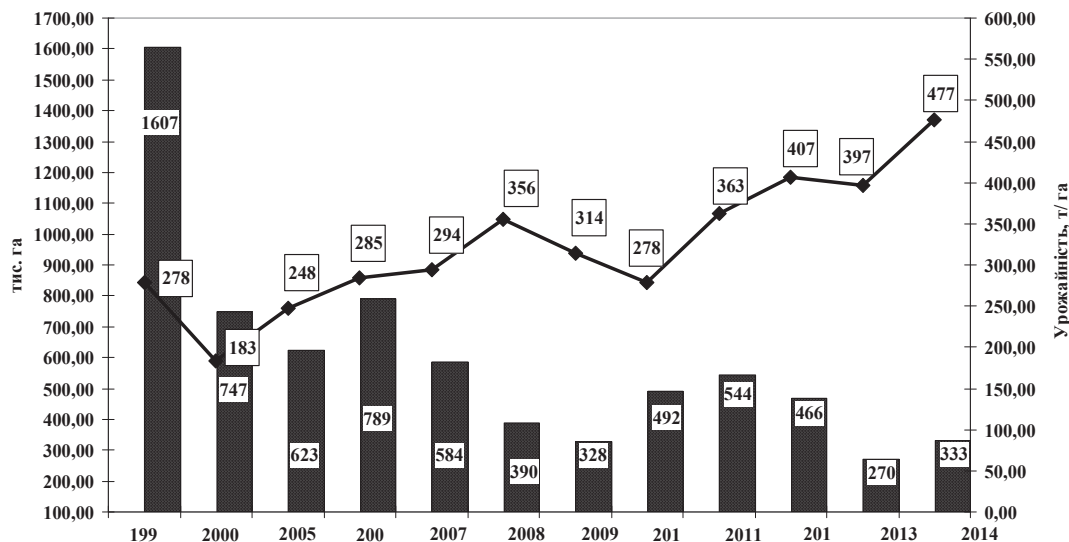

Рис. 1. Динаміка площ посівів та урожайності цукрових буряків в Україні у 1990–2014 рр.

мствами цукрової галузі було вирощено 69,9 % цукрових буряків від загального валового виробництва в Україні.

За останні 3 років урожайність цукрових буряків значно покращилась. У 2014 р. вдалося зібрати рекордний в історії українського буряківництва врожай — 477 ц/га. Незважаючи на значне збільшення урожайності цукрових буряків в Україні, вона все ще залишається нижчою середньо-освітнього рівня. Наприклад, у США середня врожайність по країні коливається на позначці 450–500 ц/га, у Німеччині 500–600 ц/га, а у Франції, де природно-кліматичні умови для вирощування цукрових буряків подібні до українських, урожайність становить близько 650–750 ц/га, де з 380 тис. га збирають понад 30 млн тонн цукрових буряків.

Для покращення урожайності та збільшення валових зборів цукрових буряків та виробництва цукру необхідно застосовувати сучасні технічні засоби від обробітку ґрунту і до переробки цукрових буряків на цукор. Через нестачу об'єгових коштів багато підприємств бурякоцукрової галузі постають перед проблемами щодо забезпечення високопродуктивними сортами і гібридами, відсутність необхідних засобів захисту рослин від бур'янів, шкідників і хвороб, втрат цукрових буряків при збиранні, транспортуванні та зберіганні, недостатньої кількості та високого рівня зношення сільськогосподарської техніки та інших засобів при виробництві цукрових буряків, зношеності потужностей цукрових заводів, що значно впливає на витрати на виробництво цукру [7].

Економічна система взаємовідносин між виробниками сировини і виробниками цукру практично припинили діяльність. Більша половина зі 192-х цукрових заводів України, загальна потужність яких становила більше 500 тис. тонн переробки цукрових буряків за добу, та забезпечували більше 1,5 млн робочих місць перестали працювати, а якщо і працюють, то не більше місяця на рік. У 2012 р. цукрові буряки в Україні переробляли 63 цукрових заводів, у 2013 р. — 38. У 2014 р. працювало лише 48 цукрових заводів (табл. 2).

В Україні на початку 90-х років було 192 цукрових заводи загальною потужністю 509,7 тис. т переробки буряків на добу, у 2011 р. працювало 77 цукрових заводів загальною потужністю 140,2 тис. т, а в 2014 р. — 48 цукрових заводів загальною потужністю 180,1 тис. т.

За останні 3 роки кількість працюючих заводів зменшилась майже в два рази, а сумарна добова потужність цукрових заводів по переробці цукрових буряків збільшилась на 22 %. При цьому вихід цукру на цукрових заводах України збільшився на 0,58 %.

За 2014/2015 маркетинговий рік цукрові заводи України прийняли 15,1 млн тонн цукросировини, або більше на 15 % порівняно з 2011 р., переробили 9,22 млн т цукрових буряків і виробили 2,08 млн т цукру, що забезпечує потребу в внутрішнього ринку України в повному обсязі.

На деяких заводах станції сокодобування, дефекса-турації і продуктивні відділення працюють нижче своїх можливостей, і, як наслідок, вміст цукру в мелясі — 1,73 %, нижче на 0,14 % порівняно з 2011 р. Негативно впливає на показники роботи цукрових заводів деякі технологічні дільниці, в яких рівень амортизації залишається низький.

На обсяги виробництва цукру впливають такі показники цукрової галузі, як коефіцієнт виробництва та коефіцієнт заводу. Коефіцієнт виробництва це відношення кількості виробленого цукру до кількості заготівельних цукрових буряків. Так, коефіцієнт виробництва, який характеризує ступінь вилучення цукру з буряків, по Україні становив 0,8071 проти 0,7898 у 2011 році, а коефіцієнт роботи заводу — відповідно 0,8439 і 0,8329, тобто одержано лише 84,39 % біологічного цукру від введеного в завод. Різниця між коефіцієнтами заводу (0,8439) і виробництва (0,8071) — 0,0368 по галузі в цілому є надто високою і свідчить про високі втрати буряків і цукру при прийманні, збиранні та транспортуванні коренеплодів на цукровий завод. Порівняння показника роботи українських і європейських цукрових заводів, де коефіцієнт заводу становить 0,83–0,89, свідчить про те, що вітчизняні виробники в середньому втрачають 1-6 % цукру. Основною причиною втрат при переробці цукрових буряків є застаріле обладнання.

У більшості країн-виробників цукру, середній показник цукристості цукрових буряків приймається на рівні 16–17 % залікової ваги коренів. В Україні базисна цукристість коренеплодів, що приймаються на завод становить 16 %. Від цього показника залежить ціна на цукрові буряки, у разі відхилення їх цукристості від базисної застосовуються коефіцієнти перерахунку цін. Для підвищення коефіцієнта за-

Таблиця 1. Основні показники виробництва цукрових буряків в Україні

Показники	2011/2012 МР	2012/2013 МР	2013/2014 МР	2014/2015 МР	2014/2015 МР у % до 2013/2014 МР
Площа посіву, тис. га	544,4	466,4	270,4	333	123
Урожайність буряків, ц/га	363	407	397	477	120
Прийнято буряків, млн т	17,79	17,55	9,22	15,11	163
Цукристість, %	16,63	16,11	16,26	17,05	104
Виробництво буряків, млн т	17,36	17,17	9,06	14,81	163

Джерело: розрахунок автора за даними та Держстату України та даними НАЦУ "Укрцукор" на основі [6].

Таблиця 2. Показники ефективності переробки цукрових буряків та виробництва цукру в Україні

Показники	2011/2012 МР	2012/2013 МР	2013/2014 МР	2014/2015 МР	2014/2015 МР до 2013/2014 МР (+/-)
Заготовлено цукрових буряків, тис. т	1778,50	1755,00	9218,40	1511,45	- 267,05
Кількість працюючих заводів	77	63	38	48	- 29
Потужність цукрових заводів, тис. буряків/добу	140,2	112,9	137,4	180,1	+39,9
Ціна 1 т цукрових буряків, грн.	412,3	431,2	395,8		
Перероблено цукрових буряків, тис. т	1736,60	1717,00	9061,3	1481,44	- 255,16
Тривалість соковидобування, діб	70,71	76,67	61,04	81,46	+ 10,75
Вихід цукру, %	13,46	12,95	13,35	14,04	+ 0,58
Вміст цукру в мелясі, %	1,87	1,79	1,76	1,73	- 0,14
Вироблено цукру, тис. т	2331,00	2226,40	1212,1	2081	- 250
Коефіцієнт заводу, %	0,8329	0,8275	0,8364	0,8439	+ 0,011
Коефіцієнт виробництва, %	0,7898	0,7869	0,8071	0,8071	+ 0,017
Реалізовано цукру, тис. т	1860,00	1833,00	1826,0	1811	- 49
Ціна 1 т цукру, грн.	6000	5210,00	7000,00	9000	+ 3000
Виручка від реалізації цукру, млн грн.	11160,00	9550,0	12782,0	16299	5139
Виручка від реалізації цукру та побічних продуктів (жом, меляса), всього, млн грн.	11806,30	10671,60	13438,00	17460,9	+ 5654,6
Затрати на виробництво цукру та побічних продуктів (жом, меляса), всього, млн грн.	11993,50	12556,00	12368,00	15393,5	+ 3400
Прибуток від реалізації цукру та побічних продуктів (жом, меляса) млн грн.	-187,20	-1884,40	1070,00	2067,4	+ 2254,6
Рівень рентабельності виробництва цукру та побічних продуктів (жом, меляса), %	-1,56	-15,00	8,700	13,4	+ 14,96

Джерело: розрахунок автора за даними та Держстату України та даними НАЦУ "Укрцукор" на основі [6].

воду необхідно зменшувати втрати цукру у виробництві та вміст його у мелясі.

Важливого значення набуває забезпеченість якісними і продуктивними сортами та гібридами насіння для сівби. Як зазначає С. Рибак, вирощування цукрових буряків з якісного насіння за умов дотримання технології виробництва дає можливість одержати прибуток на рівні 10 % [8].

На сьогоднішній день, серед експертів поширена думка, що сукупний виробничий потенціал цукрових заводів України використовується максимум на 35—40%, і для повного забезпечення внутрішнього ринку цукру в Україні достатньо 35—45 цукрових заводів [9].

Зменшення кількості надходження цукрових буряків на заводи вплинуло на кількість днів соковидобування та знизило рівень використання потужностей. За твердженнями експертів, оптимальний період переробки цукрових буряків на заводах повинен бути від 90 до 100 діб, однак за досліджуваний період (1990—2014 рр.) строк переробки цукрової сировини був значно нижчий від оптимально прийнятих норм. Лише в 1990 р. соковидобування був наближений до цього періоду переробки. У 2014 р. середньодобова переробка цукрових буряків 3787 тонн на один завод. Тривалість соковидобування в середньому на 1 завод складала 81,5 завододіб, у розрізі підприємств:

До 30 діб — 1 завод;

Від 30 до 45 діб — 5 заводів.

Більше 45 діб — 42 заводи.

За твердженням економістів, які займалися вивченням даного питання, щоб досягнути беззбитковості, цукрові заводи повинні працювати не менше 50—60 діб в сезон, а оптимальний термін виробничого сезону має становити 100—120 діб. За результатами дослідження Л.Г. Артеменко, мінімальною собівартістю цукру може бути за тривалості виробничого періоду 116 діб, а В.Д. Слюсар вважає, що за розрахункову тривалість виробництва доцільно обирати 100—110 діб [10].

Високий результат роботи цукрового заводу, в першу чергу, залежить від якості цукрових буряків, що переробляються. Основний показник якості цукрових буряків — це вміст цукру. Цукристість буряків урожаю 2014 р. в порівнянні з 2013 р. збільшилась на 0,79%. Цукристість коренеплодів в цілому по галузі у 2014 р. становила — 17,05%.

У 2014 р. цукристість прийнятих буряків заводами України була такою:

18 % і вище — 5 завод;

17—18 % — 16 завод;

16—17 % — 22 заводів;

15—16 % — 5 заводів.

Цукрові буряки з цукристістю нижче 15 % поступали на цукрові заводи в незначних обсягах [6].

Середній вихід цукру по Україні склав 14,04 % (у 2013 — 13,35%). Найкращий вихід цукру у 2014 році в Україні мав цукровий завод полтавщини — ТОВ ІПК "Полтавазернопродукт" ВП Глобинський ц/з — 15,71.

Важливим фактором у ефективній роботі бурякоцукрової галузі є матеріально-технічна база. На сьогоднішній день вона представлена застарілими, технічно спрацьованими заводами, які потребують реконструкції та переоснащення. Так, в Україні з 192 цукрових заводів, 124 заводи — збудовані в період з 1860 по 1900 рр., 24 заводи збудовані в період з 1901 по 1940 рр., і самі новіші 44 заводи були збудовані в 1941—1996 рр. [11].

Більшість цукрових заводів України мають застаріле обладнання, знос основних фондів яких становить близько 60 %. У таких заводах затрати на переробку цукрових буряків та виробництво цукру в більшості значно вищі ніж в інших країн-виробників цукру. Вирішення проблем з модернізацією матеріально — технічної бази дозволить забезпечити підвищення його ефективності на 70—80%.

Через зниження рентабельності та зростання собівартості виробництва цукру, проблеми з сировиною, зменшення посівних площ цукрових буряків, застарілу нормативно-технічну базу та капіталоемність виробництва багато заводів припинили виробляти цукор, більшість з яких просто фізично знищили.

На сьогоднішній день питання переоснащення цукрових заводів не вирішується через відсутність достатніх фінансових ресурсів. Продовжують досить успішно працювати в основному виробники цукру, що входять до складу великих агропромислових об'єднань. Формування вертикальної структури — від вирощування цукрових буряків до збуту цукру — дозволяло знизити ризики виробництва [12].

За декілька останніх років великі агрохолдинги інвестували значні кошти в переоснащення та модернізацію цукрових заводів, що дало змогу зменшити втрати в цукру в процесі виробництва.

Протягом останніх років на рівень рентабельності виробників цукру в Україні негативно вплинула політично-економічна ситуація, а саме: різке збільшення курсу гривні до долару США. Після великої девальвації гривні, виробники цукру понесли значні втрати через збільшення вартості насіння цукрових буряків, матеріально-технічних та енер-

горесурсів, що призвело до збільшення собівартості виробництва цукрових буряків та цукру.

Отже, склалася ситуація, за якої збиткові цукрові заводи не мають можливості підвищити ціну на цукрові буряки, яка б забезпечила сільськогосподарським виробникам достатню прибутковість вирощування цукрової сировини. Виходом із цієї ситуації може бути зниження собівартості вирощування цукрових буряків у сільськогосподарських виробників, що проблематично за умов значного зростання цін на технічні засоби, нафтопродукти, мінеральні добрива та інші матеріальні ресурси.

Для покращення стану бурякоцукрової галузі та підвищення ефективності виробництва цукрових буряків та цукру необхідно здійснити такі заходи:

- оптимізувати виробництво цукру та цукрових буряків;
- підтримати оптимальний рівень ціни для рентабельного виробництва;
- оновити та модернізувати матеріально-технічну базу;
- зменшити втрати цукру у виробництві та вміст його у мелясі;
- вирішити проблеми з надлишковими потужностями шляхом диверсифікації виробництва.

На сьогоднішній день, прибутковість виробників цукрових буряків та цукру є недостатньою для забезпечення розширеного відтворення виробництва. Основним завданням є пошук резервів підвищення ефективності виробництва у партнерів цукробурякового підкомплексу та формування між ними взаємовигідних економічних відносин, з тим, щоб використати природно-кліматичний потенціал України для виробництва цукрових буряків та більш ефективну їх переробку.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Бурякоцукрова галузь України перебуває в кризовому стані. Основними проблемами покращення ефективності бурякоцукрового виробництва в Україні є відсутність чіткого регулювання ринку цукру, висока собівартість цукру, скорочення матеріально-технічного забезпечення буряко-сіючих господарств і цукрових заводів.

Україна має всі можливості для нарощування обсягів виробництва цукрових буряків та цукру, що дозволить повністю забезпечити потреби внутрішнього ринку та збільшити експортний потенціал країни. Для подальшого розвитку галузі необхідно забезпечити комплекс заходів з оптимізації виробництва цукру та цукрових буряків:

- проведення реструктуризації та модернізації цукрових заводів для зменшення витрат на виробництво;
- підвищення конкурентоспроможності на основі поліпшення технології вирощування буряків, підвищення їх урожайності та цукристості;
- здійснення технічного переоснащення цукрових заводів.

Для покращення стану бурякоцукрової галузі та підвищення ефективності виробництва цукрових буряків та цукру необхідно впровадження інтенсивних технологій виробництва, комплексної переробки сировини, раціонального використання побічних продуктів бурякоцукрового виробництва шляхом їх переробки на альтернативні види палива. Раціональне використання надлишкових та побічних продуктів допоможе зменшити залежність бурякоцукрових підприємств від природного газу.

Література:

1. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: монографія / [П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська, В.І. Власов та ін.]; за ред. акад. П.Т. Саблука, проф. М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 390 с.
2. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового підкомплексу України / В. Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук // Економіка АПК. — 2013, — № 2. — С. 3—9.
3. Роїк М.В. Буряки / М.В. Роїк. — К.: XXI вік-РІА ТРУД-КІІВ, 2001. — 320 с.
4. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України / О.М. Шпичак, О.В. Боднар, І.В. Кобута та ін., за ред. О.М. Шпичака. — К.: ЗАТ "Нічлава", 2009. — 406 с.
5. Варченко О.М. Затрати ручної праці при вирощуванні цукрових буряків / О.М. Варченко // Економіка АПК. — 2001. — № 10. — С. 27—30.
6. Матеріали Міжнародної науково-технічної конференції цукровиків України присвяченій пам'яті академіка І.С. Гулого. — К.: "Цукор України", 2015. — 208 с.

Таблиця 3. Вихід цукру на цукрових заводах України у 2014 р.

Вище 15%	7 заводів: - ТОВ ІПК «Полтавазернопродукт» ВП Глобинський ц/з – 15,71%; - ПАТ «Первухівський ц/з» - 15,63 %; - ЗАТ «ПК «Поділля» - 15,54 %; - ТОВ «ААгрофірма «Добробут» ВП Кобеляцький ц/з – 15,46%; - ТОВ «Агрофірма ім. Довженка» ВП Ярьський ц/з -15,31%; - ВАТ «Новоіванівський ц/з» - 15,29%; - ТОВ «Хмільницьке» ВП Жаданівський ц/з – 15,23%
14-15%	17 заводів
13-14%	13 заводів
12-13%	10 заводів
Нижче 12%	1 завод

Джерело: дані НАЦУ "Укрцукор".

7. Пархоменко Л.М. Урожайність цукрових буряків та ефективність галузі у Київській області / Л.М. Пархоменко // Матеріали Міжнародного форуму молодих вчених ["Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн"]. У 2-х т. Т.1, (м. Харків, 19—20 травня 2005 р.); ред. кол. Д.І. Мазоренко [та ін.]. — Х.: ХНТУСГ, 2005. — С. 166—167.
8. Рыбак С. Какие семена — такая и свекла / С. Рыбак / Агротерспектива — 2004. — № 62—35 с.
9. Кисіль М.І. Тенденції і напрями аграрного інвестиційного процесу / М.І. Кисіль // Економіка АПК. — 2002. — № 4. — С. 66—71.
10. Слюсар В.Д. Цукрова промисловість України: проблеми і перспективи розвитку / В.Д. Слюсар // Економіка України. — 1997. — № 1. — С. 56—68.
11. Про законодавче забезпечення розвитку бурякоцукрового комплексу в Україні та заходи щодо його покращення. — К.: Парламентське вид-во, 2005. — 144 с.
12. Костенко П.І. Управление свеклосахарным производством в условиях регулируемого рынка сахара / П.И. Костенко // Сахар. — 2002. — № 6. — С. 18.

References:

1. Sabluc, P. T. Kodenska, M.Y. and Vlasov, V.I. (2007), Tsukroburiakove vyrobnytstvo Ukrainy: problemy vidrozhennia, perspektyvy rozvytku [IAESugar beet production of Ukraine: problems of revival development prospects], NNTsIAE, Kyiv, Ukraine.
2. Mesel-Veseliak, V.Y. and Yarchuk, M.M. (2013), "Organizational and economic improvement of sugar beet subcomplex Ukraine" *Economica APK*, vol. 2, pp. 3—9.
3. Roik M.V. (2001), Buriaky [Beet], XXI vic-RIA TRUD-KYIV, Kyiv, Ukraine.
4. Shrychak, O.M. Bodnar, O.V. and Karbuta, I.V. (2009), Systema orhanizatsijno-ekonomichnykh mekhanizmiv funktsionuvannia osnovnykh ahroprodovol'chykh pidkompleksiv roslinnytstva Ukrainy [The system of organizational and economic mechanisms of major agro-food crop sub Ukraine], ZAT "Nichlava, Kyiv, Ukraine.
5. Varchenko, O.M. (2001), "The cost of manual labor in the cultivation of sugar beet", *Economica APK*, vol. 10, pp. 27—30.
6. Cukor Ukrainy (2015), Materialy Mizhnarodnoi nauko-vo-tekhnichnoi konferentsii tsukrovikiv Ukrainy prysviachenij pamiaty akademika I.S.Huloho [International Scientific Conference of Sugar Ukraine dedicated to the memory of academician I.S.Huloho], Cukor Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. Parhomenko, L.M. (2005), "Yields of sugar beet and efficiency of industry in Kyiv region", *Materialy mizhnarodnoho forumu molodykh vchenykh Rynkova transformatsiia ekonomiky postsotsialistychnykh krain* [The market economy transformation of post-socialist countries], KhNTUSH, Kharkiv, Ukraine, may 19—20, pp. 166—167.
8. Rybak, S. (2004), "What seeds — and a beet", *Agro-perspektyva*, vol. 62, p. 35.
9. Kysil, M.I. (2002), "Trends and directions of agrarian investment process" *Economica APK*, Vol. 4, pp. 66—71.
10. Slysar, V.D. (1997), "Sugar industry of Ukraine: challenges and prospects for development", *Economica Ukrainy*, vol. 1, pp. 56—68.
11. Parlamentske vydavnytstvo (2005), Pro zakonodavche zabezpechennia rozvytku buriakotsukrovoho kompleksu v Ukraini ta zakhody schodo joho pokraschennia [On the legislative support of beet sugar complex in Ukraine and measures for its improvement], Kyiv, Ukraine.
12. Kostenko, P.I. (2002), "Management of sugar beet production in the conditions of the regulated sugar market", *Sahar*, vol. 6, p. 18.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2015 р.